

УДК 341.64

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.59>**Заставна О. П.,**кандидат юридичних наук, викладач
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду питань, що стосуються діяльності ЄСПЛ та його внутрішнього діловодства, історичного аспекту формування ЄСПЛ, питань застосування практики ЄСПЛ та взаємодії ЄСПЛ з Україною, перспективи розвитку взаємодії. Особлива увага приділяється двом темам: розгляду критеріїв, за яким справа приймається до розгляду в ЄСПЛ, а також застосування практики ЄСПЛ.

Встановлено, що з кожним роком кількість скарг до ЄСПЛ зростає. Згідно зі статистичними даними Мін'юсту, торік у Європейському суді з прав людини перебувало 59,8 тис. справ проти держав-учасниць Конвенції, з них 8,850 справ – проти України, що становить 14,8% від загальної кількості звернень. До цього кількість звернень від громадян України становила 12,9%. Понад 5 тисяч звернень проти України стосуються порушень прав людини в Криму та тимчасово окупованих Луганській і Донецькій областях.

Автор приходиться до висновку, що завдяки своїм повноваженням і авторитету своєї судової практики, Суд в даний час перетворився фактично на вищого гаранта дотримання прав і свобод, закріплених у Конвенції. Зважаючи на те, що ЄСПЛ здійснює такий великий обсяг робіт, суд фізично не справляється з обсягом скарг, що надходять. У зв'язку з цим, найбільш перспективною є можливість створення додаткових підрозділів для обробки скарг, а також збільшення кількості суддів ЄСПЛ.

Не менш перспективним є створення внутрішньодержавних комітетів з обробки скарг до ЄСПЛ, з метою попереднього відбору неприйнятних справ. Також є необхідність розвитку взаємодії України з ЄСПЛ з метою вдосконалення державної системи законодавства та правозастосування відповідно до стандартів Ради Європи.

Ключові слова: *Пілотні постанови, ЄСПЛ, діловодство ЄСПЛ, скарги, регламенту ЄСПЛ, Європейська конвенція з прав людини.*

Zastavna O. P. International legal ensuring optimization of the competences of the European Court of Human Rights

Abstract. The article is devoted to consideration of issues related to the activities of the ECtHR and its internal administration, the historical aspect of the formation of the ECtHR, issues of the application of ECtHR practice and the ECtHR's interaction with Ukraine, prospects for the development of interaction. Special attention is paid to two topics: consideration of the criteria by which a case is accepted for consideration by the ECtHR, as well as the application of the practice of the ECtHR.

It has been established that the number of complaints to the ECtHR is increasing every year. According to the statistics of the Ministry of Justice, last year the European Court of Human Rights had 59,800 cases against the States parties to the Convention, of which 8,850 cases were against Ukraine, which is 14.8% of the total number of appeals. Before that, the number of appeals from citizens of Ukraine was 12.9%. More than 5,000 appeals against Ukraine concern human rights violations in Crimea and the temporarily occupied Luhansk and Donetsk regions.

The author comes to the conclusion that thanks to its powers and the authority of its judicial practice, the Court has actually turned into the highest guarantor of the observance of the rights and freedoms enshrined in the Convention. Considering the fact that the ECtHR carries out such a large volume of work, the court cannot physically cope with the volume of incoming complaints. In this regard, the most promising is the possibility of creating additional divisions for processing complaints, as well as increasing the number of ECtHR judges.

No less promising is the creation of domestic committees for processing complaints to the ECHR, with the aim of pre-selection of inadmissible cases. There is also a need to develop Ukraine's interaction with the ECHR in order to improve the state system of legislation and law enforcement in accordance with the standards of the Council of Europe.

Key words: *Pilot regulations, ECtHR, ECtHR administration, complaints, ECtHR regulations, European Convention on Human Rights.*

Вступ. Ідеї пан-європеїзму та захисту прав людини, що розвивалися багатьма дослідниками протягом тривалого часу, набули значно більшого значення після Другої світової війни. З метою зблизити та інтегрувати європейські держави та створити уніфіковані положення щодо захисту основних прав і свобод людини, у 1948 році за активної участі Уїнстона Черчилля було створено європейську міжнародну організацію – Раду Європи. З метою закріпити основні права та свободи людини та гарантувати їх дотримання в Європі 4 листопада 1950 року в Римі Радою Європи було прийнято Європейську конвенцію щодо захисту прав людини та основних свобод. Цей документ був ратифікований країнами-членами Ради Європи і встановив низку прав і свобод людини, які зобов'язані дотримуватись зі свого боку держави, які ухвалили положення Конвенції [9].

Для того, щоб забезпечити виконання та дотримання положень, закріплених у Конвенції, а також припинити спроби порушення цих прав, у рамках структури Ради Європи було створено міжнародний суд – Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Він представлений кількістю суддів, яка дорівнює кількості держав-членів Ради Європи (ЄСПЛ формується з одного судді від кожної держави-члена Ради Європи, яка ратифікувала положення Європейської Конвенції з прав людини.) На даний момент, в ЄСПЛ 47 суддів. Судді є незалежними і не представляють інтересів будь-якої країни. Крім того, для обробки та прийому скарг до ЄСПЛ діє канцелярія, що складається з незалежних юристів (відомих як секретарів ЄСПЛ), які не становлять інтересів будь-якої сторони чи країни у справі. Завданням ЄСПЛ є забезпечення дотримання та гарантія виконання країнами-членами Ради Європи положень, закріплених у Конвенції, шляхом обробки індивідуальних та державних скарг.

У 1997 році Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, тим самим визнавши обов'язкову юрисдикцію Європейського суду з прав людини [9]. На думку юристів і правозахисників, це стало важливим етапом входження країни в європейський політико-пра-

вовий простір. З кожним роком кількість скарг до ЄСПЛ зростає. Згідно зі статистичними даними Мін'юсту, торік у Європейському суді з прав людини перебувало 59,8 тис. справ проти держав-учасниць Конвенції, з них 8,850 справ – проти України, що становить 14,8% від загальної кількості звернень. До цього кількість звернень від громадян України становила 12,9%. Понад 5 тисяч звернень проти України стосуються порушень прав людини в Криму та тимчасово окупованих Луганській і Донецькій областях.

У даній науковій статті нами буде зроблено аналіз Європейського суду з прав людини, а саме його структури та питань функціонування, особливості опрацювання скарг та важливих аспектів правозастосування положень Конвенції в ЄСПЛ. Ми проведемо аналіз взаємодії України та ЄСПЛ та найбільш значущих справ, що за позовами громадян України. Ця аналітична робота має на меті виявлення перспектив розвитку співпраці України та Європейського суду з прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Науково-теоретичну основу статті становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених – представників правової науки, зокрема: Гаврік Р. О., Петренко В. С., Фулей Т.І., Helen Keller, Corina Heri, Yaroshenko, O.M., Steshenko, V.M., Anisimova, H.V., Yakovleva, G.O., Nabrusko, M.S. Нормативно – правовою базою дослідження є Європейської конвенції про захист прав та свобод людини 1950 р., Конституція України, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», законодавство про судоустрій держав-членів Європейського Союзу, міжнародні нормативно-правові акти, що стали частиною національного законодавства, Рішення ЄСПЛ, інші нормативно-правові акти.

Формулювання цілей статті Мета наукового дослідження полягає у формуванні концептуально значущого уявлення про порядок та підстави застосування практики Євро-

пейського суду з прав людини, які можуть послужити основою оптимізації норм діючого законодавства, а також удосконалення правозастосовної діяльності у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Європейський суд з прав людини, створений у 1959 р., є головною ланкою контрольного механізму дотримання норм Європейської конвенції про захист прав та свобод людини 1950 р. Суд кваліфікує Конвенцію як конституційний документ європейського публічного порядку та забезпечує її однакове тлумачення та застосування у всіх державах-учасниках. Як зазначає Л. Ізворова (*Veronika Fikfak, Lora Izvorova (2022)*), равову основу створення та діяльності Суду становлять норми Конвенції, протоколів до неї та прийнятого на її основі регламенту ЄСПЛ [1].

Структуру ЄСПЛ складають 47 суддів, за кількістю країн-учасниць Конвенції, які обираються на дев'ять років без права переобрання. Суд утворює комітети, палати та Велику палату для розгляду справ. Голова, який обирається на пленарному засіданні самими суддями шляхом таємного голосування, очолює Суд. Значну допомогу у здійсненні головою своїх адміністративних функцій надає бюро Суду [1].

До юрисдикції Суду входять повноваження щодо розгляду трьох категорій справ: індивідуальні скарги, міждержавні справи та консультативні висновки, які відіграють далеко не однозначну роль у його практиці. Так, консультативна юрисдикція ЄСПЛ – його право виносити консультативні висновки на запит Комітету міністрів Ради Європи, на думку Х. Ловат (*Lovat, Henry, and Yuval Shany (2014)*) майже не набула застосування [2].

Розгляд міждержавних справ займає становить незначну частку у практиці ЄСПЛ. Подібні справи мають право порушувати усі держави — учасниці Конвенції проти іншої держави-учасниці щодо будь-якого передбачуваного порушення. Кількість ухвал ЄСПЛ у таких справах вкрай незначна.

Держава-заявник відповідно до ст. 35 Конвенції має попередньо вичерпати інші засоби правового захисту відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права

(як і у випадку з індивідуальними скаргами), наприклад, дипломатичним шляхом або поданням позовних заяв до судів держави-відповідача для захисту власних громадян та ін. вирішення індивідуальних скарг є найважливішою категорією справ, якій майже повністю присвячує свою діяльність ЄСПЛ (ст. 34 Конвенції). [3, с. 170].

Будь-яка фізична особа, будь-яка неурядова організація або будь-яка група приватних осіб, які вважають себе жертвою порушення прав, гарантованих Конвенцією, можуть звернутися до Суду з подібними скаргами.

Проте значна кількість індивідуальних скарг до ЄСПЛ надходить від фізичних осіб. Індивідуальні скарги можуть бути подані лише проти держав-учасниць Конвенції, але не проти інших фізичних чи юридичних осіб. Предметом скарги може бути порушення прав, закріплених у Конвенції та протоколах до неї (за умов ратифікації відповідного протоколу державою-відповідачем). Заявник також може оскаржити порушення прав, які прямо не закріплені Конвенцією, але виведені з неї судовою практикою ЄСПЛ. У такому випадку посилення провадяться на статті Конвенції та постанови Суду, що їх інтерпретують.

Конвенцією встановлено вичерпний перелік умов прийнятності індивідуальних скарг. Головною з них є умова про необхідність вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту, включаючи звернення до апеляційних, касаційних та інших інстанцій національних судових систем, коли це допускається законодавством відповідної держави. Скарга до ЄСПЛ може бути подана протягом шести місяців «з дати винесення національними органами остаточного рішення у справі» [4].

Зазначена умова прийнятності узгоджується з вимогою ст. 55 Конституції України, згідно з якою: «...Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.» [5].

ЄСПЛ неодноразово вказував, що остаточними вважаються ухвали та рішення, винесені судами в рамках касаційної інстан-

ції. Навпаки, подання скарги про перегляд вироку/рішення у порядку нагляду не вважалося з позиції І. Де Беккер (*De Becker, E.* (2022)) «ефективним засобом правового захисту з метою ст. 35 Конвенції» [6, с. 380].

23 лютого 2006 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV, з метою врегулювання відносини, пов'язаних з обов'язком держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини, усунення причин порушення Україною Конвенції, впровадження в українську судову та адміністративну практику європейські стандарти прав людини. У ст. 17 Закону наголошується, що суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [7].

До інших умов прийнятності відносяться:

- скарга не повинна бути анонімною (у той же час особа при подачі скарги має право заявити про бажання зберегти свою анонімність, у такому разі в листуванні з нею та у підсумковій постанові його ім'я позначатиметься ініціалами або вказуватиметься як Х, Y, Z тощо);

- скарга не повинна бути аналогічною по суті, яка вже була розглянута Судом, а також не повинна бути предметом іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання (заборона на повторні скарги);

- скарга не повинна бути несумісною з положеннями Конвенції, бути «явно обґрунтованою» або бути «зловживанням правом подання скарги» [8].

Протокол № 14 додав до перелічених умов ще одну вимогу, яка покликана відсіювати індивідуальні скарги, які, на думку ЄСПЛ, не пов'язані із серйозними порушеннями основних прав та свобод. Відповідно до п. 3 ст. 35 Конвенції в редакції протоколу № 14, ЄСПЛ уповноважений оголошувати неприйнятною будь-яку індивідуальну скаргу, якщо вважає, що особа, яка звернулася з нею, не зазнала значної шкоди. При цьому Конвенція замовчує, які збитки є значними або не вважаються такими (питання залишено на розгляд ЄСПЛ) [9].

Однак, згідно з тією ж статтею, нова умова не повинна застосовуватися, якщо дотри-

мання прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, вимагає розгляду скарги по суті або якщо відповідна справа не була належним чином розглянута внутрішнім судом.

Зі ст. 35 Конвенції витікає та обставина, що шкода може бути не тільки матеріальною, але до неї можуть належати також різні негативні наслідки, такі як втрата роботи або позбавлення волі [9]. Процедура в ЄСПЛ базується на поєднанні письмового та усного судочинства з переважною роллю першого. Суб'єкт скарги (заявник) має право подавати її будь-якою з офіційних мов держав – учасниць Конвенції (у тому числі російською мовою) у формі листа та (або) факсом. Якщо скарга надіслана факсом, то від заявника потрібно відправити поштою підписаний ним оригінал. Для направлення скарг необхідно використовувати розроблений ЄСПЛ офіційний формуляр.

Якщо скарга складена в іншій формі, секретаріат ЄСПЛ може згодом запропонувати заявнику заповнити відповідний формуляр. При поданні скарг заявник має право посилатися на порушення як однієї, так і кількох статей Конвенції. Кожне з таких тверджень буде розглянуте окремо у підсумковій ухвалі. До скарги заявник повинен додати копії документів, що її обґрунтовують (рішення національних судів, вироки та ін.). Надалі можуть бути запитані додаткові матеріали та інша необхідна інформація [10, с. 88].

Водночас, у деяких випадках тягар доведення фактів (наприклад, факт існування ефективних внутрішньодержавних процедур захисту порушених прав) може перекладатися на державу-відповідача. Участь адвоката при поданні скарги не є обов'язковою, проте може знадобитися після надсилання Судом копії скарги державі-відповідачу (якщо інше рішення не ухвалить голова палати). У ЄСПЛ існує програма надання правової допомоги особам, які не мають достатніх засобів для ведення справи [11].

Після порушення справа спрямовується в одну з секцій ЄСПЛ, у рамках якої утворюється палата для її подальшого розгляду. Спочатку проводиться розгляд скарги щодо її прийнятності. Якщо скарга одразу не визнана неприйнятною, то остаточну постанову щодо

неї має право винести комітет із трьох суддів, якщо у справі вже існує стійка судова практика ЄСПЛ. В іншому випадку справа розглядається палатою в цілому, яка проводить за ним судове слідство та виносить ухвалу від імені ЄСПЛ. Для його підготовки один із суддів призначається суддею-доповідачем. Держави-учасниці не мають права перешкоджати ефективному здійсненню права на подання індивідуальних скарг до ЄСПЛ. Вони повинні надавати Суду документи, що запитуються, а також надавати допомогу у здійсненні інших слідчих дій.

Порушення цього обов'язку, передбаченого ст. 38 Конвенції може бути окремою підставою для визнання держави порушником Конвенції. При розгляді справ ЄСПЛ широко користується повноваженням наказувати державам здійснення попередніх заходів. Це повноваження не було прямо передбачено Конвенцією, але отримало закріплення у регламенті. Ці заходи можуть включати зупинення дії оспорюваного рішення національних властей, наприклад, про висилку або видачу людини в іншу країну [12, с. 34].

При розгляді справ Конвенція також покладає на ЄСПЛ зобов'язання шукати шляхи досягнення «мирного врегулювання» спору [13, с. 62], включаючи добровільну виплату справедливої компенсації потерпілій стороні. Результат дружнього врегулювання, досягнутого під час переговорів заявника з державою-відповідачем, затверджується спеціальним рішенням ЄСПЛ. І тут подальше провадження у справі припиняється.

Як слушно зазначає Х. Келлер (*Helen Keller & Corina Heri (2022)*), справах, що розглядаються ЄСПЛ, крім заявника та держави-відповідача можуть брати участь треті сторони. Таке право Конвенція надає будь-якій державі-учасниці, громадянин якої є заявником, а також Комісару з прав людини Ради Європи [14, с. 162].

Крім того, голова ЄСПЛ уповноважений запрошувати інші держави-учасниці або будь-яку зацікавлену особу подати ЄСПЛ письмові зауваження або взяти участь у слуханнях у справі. Акти ЄСПЛ, якими справа вирішується по суті, виносяться у вигляді рішення чи постанови. Вони включають

кілька розділів: вступна, описова і резолютивна частина.

Постанови та рішення ЄСПЛ мають бути мотивованими. Вони приймаються більшістю присутніх суддів (крім постанов та рішень комітетів з трьох суддів, які вимагають одностайності). У разі рівності голосів голос головуючого є вирішальним. Кількість суддів, які проголосували «за», вказується в резолютивній частині ухвали або рішення ЄСПЛ.

Судді, не згодні з постановою ЄСПЛ, мають право долучити окрему думку. Такі думки можуть бути такими, що збігаються, частково збігаються і частково особливими думками суддів. Вони додаються до постанови ЄСПЛ та публікуються разом із нею для загального ознайомлення.

Висновки. Таким чином, перед Європейським судом стоїть низка важливих завдань. Одним із основних є забезпечення та дотримання норм Конвенції 1950 р. Виходячи із своєї юрисдикції, Суд послідовно встановлює єдині засади правового порядку для держав – учасниць Конвенції. Це норми, які мають прямий вплив на внутрішнє право і правозастосовну практику держав. З роками Європейська конвенція стала невід'ємною частиною правових систем держав – членів Ради Європи. Це відбувається завдяки нормам прецедентного права, які створюються ЄСПЛ на основі розгляду індивідуальних скарг.

Завдяки своїм повноваженням і авторитету своєї судової практики, Суд в даний час перетворився фактично на вищого гаранта дотримання прав і свобод, закріплених у Конвенції. Зважаючи на те, що ЄСПЛ здійснює такий великий обсяг робіт, суд фізично не справляється з обсягом скарг, що надходять. У зв'язку з цим, найбільш перспективною є можливість створення додаткових підрозділів для обробки скарг, а також збільшення кількості суддів ЄСПЛ.

Не менш перспективним є створення внутрішньодержавних комітетів з обробки скарг до ЄСПЛ, з метою попереднього відбору неприйнятних справ. Також є необхідність розвитку взаємодії України з ЄСПЛ з метою вдосконалення державної системи законодавства та правозастосування відповідно до стандартів Ради Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Veronika Fikfak, Lora Izvorova, Language and Persuasion: Human Dignity at the European Court of Human Rights, *Human Rights Law Review*, Volume 22, Issue 3, September 2022, ngac018, URL: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngac018>
2. Lovat, Henry, and Yuval Shany, 'The European Court of Human Rights', Assessing the Effectiveness of International Courts, *International Courts and Tribunals Series* (Oxford, 2014; online edn, Oxford Academic, 16 Apr. 2014), URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199643295.003.0011>, accessed 28 Jan. 2023.
3. Paul Lemmens, The European Court of Human Rights-Can there be too much Success?, *Journal of Human Rights Practice*, Volume 14, Issue 1, February 2022, Pages 169–190, URL : <https://doi.org/10.1093/jhuman/huac019>
4. Yaroshenko, O.M., Steshenko, V.M., Anisimova, H.V., Yakovleva, G.O. and Nabrusko, M.S. (2021), «The impact of the European court of human rights on the development of rights in health care», *International Journal of Human Rights in Healthcare*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. URL: <https://doi.org/10.1108/IJHRH-03-2021-0078>
5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80#w1_7 (Дата звернення 31.01.2023 р.)
6. De Becker, E. (2022). Overview of recent cases before the European Court of Human Rights and the European Committee of Social Rights (April 2022–September 2022). *European Journal of Social Security*, 24(4), 376–386. URL: <https://doi.org/10.1177/13882627221133128>
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від від 23 лютого 2006 року URL: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (Дата звернення 31.01.2023 р.)
8. Гаврік, Р. О. (2022). Способи захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини: до питання про правову природу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (5). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-01-04>
9. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11 Rome, 4.XI.1950 URL: <https://www.unhcr.org/4d93501a9.pdf> (Дата звернення 30.01.2023 р.)
10. Збірник науково-правових висновків НДІ ПЗІР НАПрН України за 2021–2022 роки / упоряд.: С. В. Глібко, А. М. Любич. Харків : АРТ-ПРИНТ, 2022. 288 с. ISBN 978-617-7806-34-8
11. Петренко В. С. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні. Київський районний суд міста Одеси (від 6 квітня 2016 року). URL: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/1828-praktika-ta-rishennya-evropejskogo-sudu-z-pravl-yudini-yak-dzherelo-prava-v-ukrajini>
12. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посіб. / Т.І. Дудаш. 3-тє видання, стереотипне. К.: Алерта, 2016. 488 с.
13. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с. ISBN 978-966-2310-29-0
14. Helen Keller & Corina Heri (2022) The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR, *Nordic Journal of Human Rights*, 40:1, 153–174, DOI: 10.1080/18918131.2022.2064074